

УДК378.22.014.54:1(072)

Н. САСПолтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка**ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ІННОВАЦІЙНОГО
УПРАВЛІННЯ**

У статті автор намагається розкрити філософсько-методологічні тенденції підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційної діяльності.

Ключові слова: методологія, випереджаючий розвиток, системно-синергетична методологія, теорія самоорганізації складних систем

Постановка проблеми. Складність, багатоаспектність і взаємозалежність управлінських проблем у період розбудови системи освіти потребує нових ідей і підходів, що розвивають перспективи пошуку оптимальних інновацій управлінської діяльності. Це, у свою чергу, обумовлює одне з головних завдань підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління – формування світогляду.

Аналіз досліджень та публікацій. Різні аспекти інноваційного менеджменту досліджені у роботах Л. Даниленко, О. Ісайкіної, Н. Заворотинської, Л. Карамушки, І. Найдьонова, Г. Кот. Стратегію розвитку школи як філософію бачення майбутнього, нові моделі та підходи до управління освітою розглядали О. Антонюк, В. Вікторов Г. Сиротенко, Н. Тягай.

Необхідність підвищення управлінської компетентності керівних та педагогічних кадрів, підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управління якістю освіти, інноваційними проектами в умовах модернізації вітчизняної системи освіти обґрунтовують у своїх працях М. Гриньова, П. Ворона, О.Заєць, Л. Луговий, В. Петков, Г. Тимошко, О. Чернишов.

Формулювання цілей статті. Важаємо за важливе розкрити філософсько-методологічні тенденції підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління.

Виклад основного матеріалу. Методологія (від гр. *methodos* – «шлях до чогось, спосіб пізнання, дослідження» і *logos* – «вчення») – наукове знання про шляхи, способи, методи наукового пізнання, дослідження. Методологія підготовки до інноваційного управління – це сукупність таких світоглядних тенденцій майбутніх керівників навчальних закладів, як закон випереджаючого розвитку, системно-синергетична методологія, теорія самоорганізації складних систем, які, перетворившись у внутрішній детермінант життєдіяльності керівника, забезпечать переведення освітньої системи, її змісту та об'єкт-суб'єктного потенціалу на більш високий якісний рівень, розвиток та оновлення, відповідність рівня освіти вимогам сучасності.

Закон випереджаючого розвитку обґрунтовує необхідність привести усі види людської діяльності у відповідність із можливостями біосфери і життєвими потребами майбутніх поколінь. Подібні перетворення повинні відбутися на основі планетарно-керованого соціоприродного розвитку, прийняття запобіжних рішень у галузі взаємодії суспільства і природи, на базі балансу потреб складових цієї взаємодії та їх співрозвитку. Важлива роль у цьому розвитку відводиться підготовці майбутніх керівників навчальних закладів, формування їх пріоритетів, цінностей, моральних і правових норм – духовно-інтелектуальної основи реалізації випереджаючого розвитку у контексті імперативу виживання людства.

Глобальна криза виявляється через конфлікт взаємодії людини з природою і кризу історії у формі наростаючого катастрофізму, призводить до пошуку імперативу виживання людства. Альтернативою конфліктної взаємодії людства з природою і, як можливого наслідку – загибелі людства, В. Вернадський, О. Субетто та інші дослідники називають перехід сучасної форми спільного існування біосфери з антропосферою в ноосферу, за якої розум людини, в космопланетарному вимірі, стає «розумом біосфери», орієнтованому на її прогресивну еволюцію.

Важливою бачиться спроба О. Субетто [10] обґрунтувати соціальну складову кризи існування людства та залежність імперативу виживання від освітнього рівня (людства взагалі і керівників зокрема). Реалізація соціальної складової імперативу виживання означає критичне ставлення до всього людського досвіду, до усієї культури. Причому таке критичне ставлення до минулого, яке «не відкидає», а «бере» із собою все те в культурі, що сприяє виходу людства в стан, який, з позицій гарантії виживання можна, було б назвати дійсно розумним. Соціальна складова «імперативу виживання» переходить в імператив випереджаючого відтворення якості людини, системи освіти та суспільного інтелекту.

Філософсько-методологічна і світоглядна складова закону випереджального розвитку відіграє суттєву роль не тільки у науковому обґрунтуванні нового типу подальшого поступального руху, але і в практичній реалізації обговорюваних ідей. Зокрема, соціальна та освітня політика концепції сталого розвитку вперше була проголошена у 1992 р. на Конференції ООН із проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), а потім розвинута на Всесвітньому саміті ООН із проблем сталого розвитку у Йоганнесбурзі у вересні 2002 року. В результаті, у грудні 2002 року Генеральною Асамблеєю прийнята Резолюція «Про Декаду ООН з освіти для сталого розвитку, починаючи з 1 січня 2005 року» (2005–2014), яка була підтримана більшістю країн світу, у тому числі, й Україною [5].

Закон випереджаючого розвитку, у його найбільш повному розумінні, означає імператив зростання якості творіння майбутнього (майбуттєтворення). В основі діяльності випереджаючого характеру активність суб'єкта діяльності, яка виходить за межі норми і має якісно вищий рівень. За визначенням, активність – поведінка соціальних суб'єктів (особистості, групи, спільності), яка відтворює або змінює умови їх життєдіяльності. У ситуації непередбачуваності, постійної мінливості, сподівання потрібно пов'язувати із посиленням творчих можливостей інтелекту. Розум, за відомим висловом Пуанкаре, користується своєю творчою силою тільки тоді, коли досвід змушує його до цього [6].

Йдеться про активне включення фактора майбутнього і його вплив на управлінські дії щодо формування нових тенденцій розвитку науки, техніки, освіти. Це передбачає широке використання принципу випередження на усіх рівнях управління, виявлення викликів майбутнього, застосування заздалегідь відповідних управлінських дій проти можливих загроз і передбачуваних катастроф.

А. Гонта, В. Дієв, М. Делягін, С. Домбровська та інші автори [8] звертають увагу на те, що сьогодні навколо освіти, особливо вищої, гурпується багато ключових питань, пов'язаних із викликами глобалізації: транснаціональна освіта, забезпечення міжнародної якості, підприємницькі підходи до функціонування освіти, регіональне та між-регіональне співробітництво; інформаційна та комунікаційна технології, віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників-провайдерів освіти, проблеми рівності та доступності освіти тощо. При цьому необхідно зазначити, що система вищої освіти здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої політики держави і регіону. Тому в контексті взаємовпливу процесів глобалізації та системи вищої освіти необхідно розглядати нові моделі управління, реформування, реструктуризації та облаштування системи вищої освіти. Глобальні зміни стосуються не тільки вищої освіти. Прикладами глобальних освітніх перетворень початкової і середньої ланок освіти є: введення в усьому цивілізованому світі в XVII ст. класно-урочної системи,

перехід від монополії класичної середньої освіти до співіснування класичної та реальної на початку ХХ ст., введення обов'язкової початкової, а потім і базового (неповної середньої) освіти, розробка і введення стандартів якості освіти. У всіх високорозвинених країнах зараз шкільні експерти складають навчальні програми для «індустріалізації» школи. Ці плани орієнтовані на школи з кількістю учнів не менше 2000 осіб, інакше вони будуть нерентабельними.

Нові концептуальні можливості відкриває системно-синергетична методологія [9]. О. Князева, С. Курдюмов, В. Стюпіна, Ж. Тощенко, Т. Цибіков у межах соціальної синергетики досліджують нелінійні зміни та процеси самоорганізації, які виникають у нестійкому, неврівноваженому суспільстві, акцентують увагу на аспектах соціальної реальності, які у класичних теоріях розглядаються як другорядні та випадкові, хоч у кризовій ситуації, в момент біфуркації, вони можуть відіграти вирішальну роль. Відповідно до синергетичних принципів, соціетальна система, опинившись у режимі біфуркації, може бути виведена з нього на основі нових базисних структур, цінностей та норм поведінки.

В умовах сталого розвитку, соціетальна система справляється з проблемами, що виникають, оскільки володіє адаптивними можливостями, які реалізуються управлінським механізмом. В умовах кризи, нестійкого стану системи, традиційні моделі управління викликають ефект бумерангу, відкриваються альтернативи вирішення кризи. У біфуркаційний період цей процес являє собою нестійку конфігурацію конкуруючих альтернатив. Вибір конкретної альтернативи часто залежить від харизматичного лідера і ірраціональності мас.

В умовах кризового соціуму змінюється концепція соціального управління узагалі та управління навчальним закладом зокрема. Якщо у сталому суспільстві домінують процеси, що репродукують соціальний порядок, в основному, за рахунок негативного зворотнього зв'язку, то у стані нерівноваги важливу роль відіграє позитивний зворотній зв'язок, який здатний викликати резонансні ефекти. Позитивний зворотній зв'язок стимулює флуктуації, які вимагають нових підходів до соціального управління, управління навчальним закладом, в тому числі і синергетичний. Майстерність синергетичного управління полягає у тому, щоб знайти співрозмірне поєднання позитивних та негативних зворотніх зв'язків. Тоді соціум здатний забезпечити стабільність і творчу, інноваційну самоорганізацію. Таким чином, соціальне управління з точки зору синергетики не повинно бути жорстким, тому що сильні управлінські впливи придушують творчі новації, які можуть відкрити суспільству можливість продуктивного розвитку.

Окрім того, у момент біфуркації необхідно враховувати альтернативність майбутнього розвитку і особливості нелінійної поведінки соціуму, яка обмежує управлінські впливи. Для того, щоб управлінський механізм у біфуркаційному моменті розвитку був ефективним, слід застосовувати технології, адекватні процесу соціальної самоорганізації. Синергетичне управління постає як пошук динамічних соціальних топосів, де бажані інновації генеруються завдяки максимальному соціальному резонансу. У цьому випадку величина соціального результату визначається не силою впливу, а топологічною узгодженістю із властивостями соціуму [4]. Соціоенергетика дозволяє по-новому подивитися на трансформаційні ризики та управління кризисним соціумом, яке повинно бути адекватним нелінійній природі соціоструктурних процесів та критерію попередження потенційних загроз.

Нагадаємо, що термін "синергетика" був утворений Германом Бакеном від грецького "співробітництво, узгоджена дія, співучасть". Сьогодні ключовим до розуміння сутності синергетики є поняття самоорганізації. Синергетичний підхід – це міждисциплінарно-наукове і узагальнено-теоретичне вивчення тих закономірностей, які складають універсальну основу процесів самоорганізації та еволюції складних систем. Тобто, ми маємо систему, відкриту для потоку енергії або іншого достатньо інтенсивного впливу ззовні. Тож у системі процеси будуються як масові кооперативні. Зміню-

ється сама парадигма управління навчальними закладами, перехід до державно-громадської форми управління.

У розділах Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.) серед стратегічних завдань реформування управління освітою репрезентовано: перехід від державного до державно-громадського управління освітою, тобто від централізованого до децентралізованого управління освітою; вказано на чітке розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами управління; забезпечення самоврядування і автономності діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ), визначення повноважень центральних і місцевих органів, органів громадського самоврядування в системі управління освітою і утвердження у сфері освіти поєднання прав особи, суспільства і держави [2]. Подальшого розкриття, роз'яснення та затвердження ці положення набули в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.), де зазначається, що нагальним завданням є пошук нових, відкритих і демократичних моделей управління розвитком галузю, в яких органічно поєднуються засоби державного впливу з громадським управлінням [3].

Програмою економічних реформ передбачається сприяння посиленню автономності навчальних закладів, розширенню прав шкіл, ПТУ самостійно розпоряджатися матеріальними, фінансовими й кадровими ресурсами, що посилить вимоги до самоорганізації та самоуправління навчального закладу [7].

Навчальний заклад розуміється нами як складна система, тобто як така, що містить дуже велику кількість елементів. Під терміном «складна система» розуміємо багатоелементну структуру великого порядку з нелінійним зворотнім зв'язком. Усі соціальні системи відносяться до цього класу. «Зворотній зв'язок» – термін, що позначає ситуацію у системі для будь-якого моменту прийняття рішення. Рішення визначає послідовність дій, які змінюють стан системи і викликають новий потік інформації, на якій базується нове рішення. Така ланцюгоподібна структура характерна для усіх видів рішень, суспільних або індивідуальних, свідомих чи підсвідомих. Складна система має ряд особливостей: цілісність, різноплановість, зв'язність, стійкість, управління через моменти впливу, мінливість тощо.

Найбільші досягнення у розвитку організацій, установ, навчальних закладів сьогодні пов'язують не з технологічними, а скоріше – з організаційними, управлінськими інноваціями, про що свідчать такі нові парадигми, як «відкриті інновації» та «глобальний пошук джерел» (сорсинг).

Парадигма «відкритої інновації» дає змогу залучати унікальні внутрішньо-організаційні знання та досвід і поєднувати їх із зовнішньою інформацією для переваг кожного окремого навчального закладу, оскільки це зменшить час для реалізації великої кількості інновацій.

Інтернет надав необхідну технологію для відкритої інновації. Для пошуку необхідного спеціаліста в різних куточках земної кулі витрачається мало часу і зусиль. Вже існують онлайн-компанії, де вчені світового рівня і наукові організації можуть співпрацювати в межах глобального наукового товариства. Дослідницькі організації, в разі виникнення проблеми, розповідають про неї на спеціальних сайтах, де вчені можуть запропонувати свій варіант її вирішення.

Управління складними системами пов'язане із подоланням проблем та протиріч, які не вирішуються відомими методами та прийомами і які вимагають виходу у нову галузь знань або відкриття нових знань. У галузі внутрішнього шкільного управління ми виокремлюємо такі протиріччя: плановість діяльності і неповна визначеність зовнішніх та внутрішніх умов; стабільність системи та її мінливість; монолітність (цілісність) системи та свобода її підрозділів; централізація та децентралізація управління; виконавська дисципліна та творчість у діяльності співробітників; науковий підхід та мистецтво у підготовці управлінських рішень.

Особливої уваги заслуговує питання врахування людського чинника. Відомо, що людський чинник не піддається математичній інтерпретації, але може вирішувати за-

вдання, які не піддаються формалізації. Це значить, що ініціатива, активність і творча самоорганізація, якщо створені умови для їх прояву, можуть компенсувати недолік інформації або неповноту апріорного знання про дію тих чи інших закономірностей. Цій же меті може слугувати й унікальна здібність окремих людей і колективів до самонавчання та научіння.

Так, Г.І.Ванюріхін приходять до висновку, що якщо не можливо описати будь-якою моделлю реальні зв'язки і процеси у реальних структурах (наприклад, через їх складність або недостатню структурованість та впорядкованість), то можна спробувати включити механізм самоорганізації і самонавчання системи, самоформування її моделі [1]. Такі механізми (алгоритми) для технічних систем створюються, наступив час для їх застосування в системах управління навчальними закладами. На нашу думку, втілення методів самоорганізації сукупно з методами реінжинірингу дозволить ефективно вирішувати питання антикризового, а у перспективі – безкризового управління.

У зв'язку із зазначеним вище, управління складною системою, якою є навчальний заклад, необхідно здійснювати з урахуванням таких характерних особливостей:

- навчальний заклад – складна слабоструктурована система, яка характеризується великою кількістю складних взємопов'язаних причинно-наслідкових зв'язків між факторами, результат дії яких не завжди очевидний під час прийняття рішення, а також необхідністю дослідження стохастичних систем в умовах невизначеності, неоднозначності;

- навчальний заклад – соціальна система, оскільки ній домінують і враховуються соціальні фактори, пов'язані з інтересами людей. Під час прийняття рішення необхідно брати до уваги довгострокові інтереси суспільства;

- навчальний заклад – динамічна система. Необхідно досліджувати динаміку розвитку системи, проводити аналіз процесів росту з врахуванням загального життєвого циклу навчального закладу;

- навчальний заклад – саморегульована система. Управління іде через внутрішньо організаційні процеси саморегуляції і засноване на зміні законів та методів внутрішнього управління. Непродумані соціальні програми можуть привести до зрушень, порушення балансу. Умовою нормального розвитку є підтримання рівноваги, балансу ресурсів у системі;

- під час управління навчальним закладом часто виникає конфлікт між завданнями довгострокового планування та короткостроковими рішеннями. Найбільш важливим рішенням є таке, яке сприяє стійкому розвитку як у короткостроковій так і в довгостроковій перспективі;

- навчальний заклад є цілеспрямованою та багатоцільовою системою, яка має неоднорідні внутрішні та зовнішні завдання, самостійні під завдання окремих підсистем, систему показників виміру завдань, різні стратегії їх досягнення тощо;

- складна система навчального закладу нелінійна. Прийняття нелінійної природи системи концентрує нашу увагу на найбільш важливому питанні про структуру системи.

На нашу думку, питання самоорганізації складної системи стають важливішими в залежності від складності застосування моделювання для визначення перспективи розвитку системи. В умовах випереджаючого розвитку необхідно враховувати можливі механізми прямого та непрямого впливу на хід процесів розвитку навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Ванюрихин Г.И. Креативное управление/ Г. И. Ванюрихин// Менеджмент в России и за рубежом.– №2. – 2001 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.dis.ru>
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)// Постанова Кабінету міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896
Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
3. Князев Н.Е. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным/ Н.Е. Князев, С.П. Курдюмова // Вопросы философии.– 1992.– №2. – С.3–20.

4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.). Указ президента України № 347/2002. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження «Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку на 2003-2015 роки» (від 26 квітня 2003 р., № 634) Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

6. Пуанкаре А. Наука и гипотеза. / А. Пуанкаре. – М.: Современныя проблемы. – 1913. – С.39.

7. Реформа системи освіти // Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки. «Дзеркало тижня» №20, 29 травня 2010.

8. Сас Н.Н. Изменение парадигмы управления образовательными учреждениями Украины под влиянием процессов глобализации / Сас Н.Н. // Теоретические и методологические проблемы современного образования: Материалы VII международной научно-практической конференции 30-31 декабря 2011 года. – М., 2011 – С.303 – 306.

9. Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. / Под ред. В. С. Степина, С. П. Курдюмова. – М.: Прогресс-Традиция. – 2000. – С. 121- 137.

10. Субетто А.И. Системология образования и образованиеведение // Субетто А.И. Сочинения. Ноосферизм: В 13 томах. Том седьмой. / Под ред. Л.А.Зеленова. – Кострома: КГУ им. Н.А.Некрасова. – 2007. – С. 22-36.

Стаття надійшла до редакції 21. 01. 2012.

Сас Н.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ К ИННОВАЦИОННОМУ УПРАВЛЕНИЮ

В статье автор делает попытку раскрыть философско-методологические тенденции подготовки будущих руководителей учебных заведений к инновационному управлению.

Ключевые слова: методология, опережающее развитие, системно-синергетическая методология, теория самоорганизации сложных систем.

Sas N.

Poltava V.Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL TENDENCIES OF FUTURE EXECUTIVES' TRAINING FOR INNOVATIVE MANAGEMENT AT EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the philosophical and methodological tendencies of future executives' (chiefs', managers') training as far as innovative management at educational institutions is concerned.

Keywords: methodology, priority development, system-synergetic methodology, the theory of self-organization of complex systems.